

Γιώργος Αντων. Πέππας

Δικηγόρος

Η απαρχή της δημόσιας στοιχειώδους εκπαίδευσης στο Λαύριο (Εργαστήρια-Νεάπολη) 1873-1893

Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ εταιρείας Ilarion Roux et Compagnie στην περιοχή της Λαυρεωτικής, που ξεκίνησε το 1865, προκάλεσε, όπως αναμενόταν, συρροή εργαζομένων από διάφορα μέρη της ελληνικής επικράτειας, αλλά και εκτός αυτής. Με επίκεντρο τις μεταλλουργικές εγκαταστάσεις της Ιταλογαλλικής αυτής εταιρείας στα «Εργαστήρια», όπως λεγόταν η περιοχή γύρω από το λιμάνι του Λαυρίου, σχηματιζόταν μια νέα πόλη. Με βάση το ρυμοτομικό διάγραμμα που εγκρίθηκε το 1867¹ υψώνονταν επαγγελματικά κτήρια, κατασκευάζονταν κατοικίες, ανεγείρονταν ναοί και δημιουργείτο αγορά. Αλλά και υπηρεσίες ιδρύονταν η μια μετά την άλλη: εκτός της Αστυνομίας ιδρύθηκαν Τελωνείο,² Λιμεναρχείο³ και Ταχυδρομικό Γραφείο.⁴ Σε ανώτερο επίπεδο συστήθηκε και λειτουργούσε ειδική υπηρεσία για την εξασφάλιση των δικαιωμάτων του δημοσίου από την εκμετάλλευση των σκωριών και εκβολάδων με επικεφαλής τον Γενικό Έφορο,⁵ επόπτη της λειτουργίας και της αστυνομικής αρχής. Εξαιρετικά σημαντική ήταν και η σύσταση Ειρηνοδικείου,⁶ ενδεικτική της ανάγκης επίλυσης αντίστοιχου επιπέδου διαφορών σε έναν πολυάνθρωπο πλέον τόπο.

Σχολείο όμως δεν υπήρχε!

Η στοιχειώδης εκπαίδευση, σύμφωνα με τις διατάξεις των Οθωνικών νόμων του 1834 «περί συστάσεως των δήμων»⁷ και «περί δημοτικών σχολείων»,⁸ είχε

1. Β.Δ. της 31/1 Οκτ. 1867, ΕτΚ, φ. 75/27-12-1867.

2. Β.Δ. της 7ης Ιουνίου 1868, ΕτΚ, φ. 28/18-6-1868.

3. Β.Δ. της 19ης Ιαν. 1871, ΕτΚ, φ. 9/10-3-1872.

4. Β.Δ. της 4ης Μαΐου 1871, ΕτΚ, φ.29/9-7-1871.

5. Είχε συσταθεί με τις διατάξεις των άρθρων 16 και 17 του νόμου Υ' 1871.

6. Με το από 5-4-1872 Β.Δ., ΕτΚ, φ.16/5-4-1872.

7. Άρθρο 18 εδ. δ' του από 27 Δεκ.1834/8 Ιαν. 1833 Οθωνικού νόμου, ΕτΚ, φ. 3/10-1-1834.

8. Άρθρο 4 του από 6/18 Φεβρ. 1834 Οθωνικού νόμου, ΕτΚ, φ. 11/3 Μαρτίου 1834.

ανατεθεί στους δήμους. Γι' αυτό και τα σχολεία της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης ονομάστηκαν «δημοτικά» και οι δάσκαλοι «δημοδιδάσκαλοι».

Με τη διοικητική αναδιάρθρωση των δήμων και κοινοτήτων που πραγματοποιήθηκε με το διάταγμα του 1840 «περί συγχωνεύσεως των δήμων της επαρχίας Αττικής»,⁸ τα Εργαστήρια, χωρίς να κατονομάζονται, περιλαμβάνονταν στην περιφέρεια του Δήμου Λαυρίου,⁹ που είχε, ουσιαστικά, έδρα τον οικισμό της Κερατέας, ο οποίος επίσης δεν κατονομαζόταν.

Στις 17 Μαρτίου του 1873 υποβλήθηκε όχι στον δήμαρχο αλλά στον γενικό έφορο Λαυρίου, Ιωάννη Μοσχονήσιο, πρώην εφέτη,¹⁰ αναφορά με σαράντα μία υπογραφές. Οι υπογράφωντες απευθύνονταν στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, ζητώντας την ίδρυση σχολείου στα Εργαστήρια, όπου διέμεναν.¹¹ Στην αναφορά γράφονταν τα εξής:

«Κύριε Υπουργέ,

Παροικούντες ένταυθα πρό πολλών έτων διάφοροι διαφόρου φυλής και γλώσσης, ήτοι Έλληνες, Ίταλοί, Ίσπανοί και Γάλλοι, στερούμεθα παντός μέσου προς έκμάθησιν τής γλώσσης και προς διανοητικήν και ήθικήν των τέκνων μας μόρφωσιν. Δι' ό παρακαλούμεν εύσεβάστως τήν Κυβέρνησιν νά θεραπεύση τήν έλλειψιν ταύτην.

Νομίζομεν δέ ότι επί του παρόντος τουλάχιστον είναι αναγκαία ή σύστασις δημοτικής σχολής. Αφ' ού έκ του συνοικισμού τούτου και του έργοστασίου τοσαύτα ώφελείται ό Δήμος Κερατέας, νομίζομεν ότι και ύποχρέωσιν έχει νά διατηρή ένταυθα δημοτικήν Σχολήν. Πρός δέ πρόκειται ού μόνον παίδες Έλλήνων αλλά και Ίσπανών και Ίταλών και Γάλλων νά έκμάθωσι τήν έλληνικήν γλώσσαν και νά ανατραφώσιν εις έλληνικά ήθη. Τό τοιοϋτον δέ νομίζομεν ότι δέν πρέπει νά διαφύγη τήν προσοχήν τής Σεβ. Κυβερνήσεως.

Πεποιθότες ότι ό Κύριος Υπουργός θά είσακούση τήν παράκλησίν μας ταύτην μένομεν εύσεβάστως».

Εϋπειθέστατοι

(Ακολουθούν 41 υπογραφές)

Η παράκαμψη του δημάρχου φαίνεται εσκεμμένη. Οι αιτούντες εκτιμούσαν πως η αντίδρασή του δεν θα ήταν θετική· πιθανότατα τον είχαν βολιδοσκοπήσει. Έτσι, απευθύνθηκαν στον υπουργό διά μέσου του γενικού εφόρου Λαυρίου. Ο γενικός έφορος δεν αρνήθηκε να παραλάβει και να προωθήσει την αναφορά·

9. Β.Δ. της 30ής Αυγ. / 11ης Σεπτ. 1840, ΕτΚ, φ. 22/1812-1840.

10. Είχε διοριστεί με το από 23-8-1872 Β.Δ., ΕτΚ, φ. 48/4-12-1872, Αγγελία αφορώσαι την υπηρεσίαν, σ. 430.

11. Γ.Α.Κ./Υ.Ε.Δ.Ε., Γ' περ. αταξινόμητο, κτ. 73.

αντιθέτως, στο από 3 Απριλίου 1873 διαβιβαστικό του έγγραφο¹² κατέγραψε και τη δική του, ένθερμη μάλιστα, θετική γνώμη. Η συνηγορία του γενικού εφόρου προσέδιδε ασφαλώς ιδιαίτερο βάρος στο αίτημα. Το εκτόπισμα του γενικού εφόρου δεν ήταν μικρό· διοριζόταν με κοινή απόφαση των υπουργών Εσωτερικών και Οικονομικών και είχε σύμφωνα με τον νόμο βαθμό και μισθό νομάρχη. Σημειώνεται πως τον συγκεκριμένο γενικό έφορο διαδέχτηκε ο Φωκίων Νέγγρης.

Ο Δημήτριος Καλλιφρονάς, ο οποίος είχε αναλάβει τα Χριστούγεννα του 1872 το Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως στην κυβέρνηση του Επαμεινώνδα Δεληγιώργη, δεν αδιαφόρησε. Τήρησε όμως τους κανόνες της ιεραρχίας. Διέταξε τον νομάρχη Αττικής και Βοιωτίας, με σημείωσή του επί του σώματος του διαβιβαστικού εγγράφου του γενικού εφόρου Λαυρίου, να γνωμοδοτήσει σχετικά, θεωρώντας την αίτηση των αναφερομένων «διά πολλούς λόγους, και δικαίαν και συμφέρουσαν».

Το σώμα του ίδιου εγγράφου δέχτηκε στη συνέχεια μια νέα σημείωση: την παραγγελία του νομάρχη προς τον δήμαρχο Λαυρίου να του υποβάλει απιολογημένη γνώμη. Ο δήμαρχος, στο απαντητικό του με αριθμό πρωτοκόλλου 192/212/17 Απριλίου 1873 έγγραφο,¹³ εξέθεσε τα εξής:

«Η σύστασις Δημοσχολῆς εἰς Ἐργαστήρια προετάθη παρ' ἡμῶν ἀπό τοῦ ἔτους 1871 καί πρός τοῦτο συμπεριελήφθη ἡ ἀπαιτούμενη δαπάνη ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τῆς χρήσεως ἐκείνης. Ἐπειδή ὅμως δέν ὑπῆρχαν τόσοι μαθηταί ὅσοι νά ἱκανοποιήσουν τόν σκοπόν τῆς συστάσεως τῆς προκειμένης Σχολῆς καί διά τόν ἰσχυρότερον λόγον ὅτι οὐδεὶς τῶν εἰς Ἐργαστήρια οἰκούντων ἐστί σταθερῶς ἀποκατεστημένος, ἠτιολογημένως ἀπερρίφθη ἡ πρότασις μας, ἦν ἐσιωπήσαμεν ἔκτοτε νά ἐπαναφέρωμεν.

Δι' οὗς, λοιπόν, τότε λόγους ἐματαιώθη ἡ πρότασις μας, διά τούς αὐτούς παρατηροῦμεν ἐν θάρρει καί ἤδη ὅτι ἡ σύστασις τῆς προκειμένης Δημοσχολῆς εἶναι ὅλως περιττή καί δαπανηρά εἰς τόν Δῆμον.

Ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀναφορᾷ δέ τῶν ὑπογραψάντων, ἧς ὁ ὄγκος φαίνεται τῶν ὑπογραφῶν ἔδωκε τοιαύτην ᾗθησιν, μόνον τρεῖς ἔχουσιν παιδιάς δυναμένους νά φοιτήσωσιν εἰς τό Σχολεῖον, οἱ Δ. Καφετζόπουλος, Ἰω. Κόντης καί Μ. Καμάρας. Ἐν τέλει ἀφίεται ὑμῖν ἡ ἐκτίμησις τῆς συστάσεως τῆς ἐν λόγῳ Σχολῆς».

Εὐπειθέστατος

*Ὁ Δήμαρχος Λαυρίου
Παναγῆς Κ. Δροσόπουλος*

12. Γ.Α.Κ./Υ.Ε.Δ.Ε., Γ'αταξ., κυτ. 73.

13. Γ.Α.Κ./Υ.Ε.Δ.Ε., Γ'αταξ., κυτ. 73.

Τα επιχειρήματα του δημάρχου απηχούσαν την άρνησή του να αποδεχθεί την εξέλιξη των πραγμάτων, δηλαδή τη δημιουργία του νέου οικισμού. Ο ισχυρισμός ότι οι εργαζόμενοι στα εργαστήρια δεν είχαν σταθερή εγκατάσταση ήταν εν μέρει αληθινός. Καθώς προχωρούσαν και αναπτύσσονταν οι εργασίες της Εταιρείας αυξανόταν αλματωδώς και ο ανθρώπινος πληθυσμός των Εργαστηρίων. Και είναι αλήθεια πως τα γυναικόπαιδα δεν ήσαν πολλά, αφού η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων απαρτιζόταν από άνδρες· όμως η ψαλίδα αυτή έκλεινε από μέρα σε μέρα με την κατασκευή καταλυμάτων καταλλήλων για την εγκατάσταση οικογενειών. Η Εταιρεία άλλωστε είχε λόγους να εξασφαλίζει τη στέγαση των οικογενειών, τουλάχιστον του ειδικευμένου προσωπικού της.

Ισχυριζόταν ακόμη ο δήμαρχος ότι δεν υπήρχαν αρκετά παιδιά στα Εργαστήρια, επικαλούμενος την απόρριψη πρότασης ίδρυσης σχολείου το 1871. Αν και δεν εντοπίσαμε τι ακριβώς συνέβη τότε, εκτιμούμε πως τα δύο χρόνια που είχαν περάσει δεν ήσαν καθόλου λίγα. Προσχηματική ήταν και η παρατήρησή του ότι μεταξύ αυτών που υπέγραψαν μόνον τρεις είχαν παιδιά. Η συλλογή υπογραφών, ή, ακριβέστερα, των αποτυπωμάτων του αντίχειρα πλείστων εργατών-γονέων δεν θα ήταν δύσκολη. Μήπως, όμως, δεν ήταν και η έλλειψη σχολείου μια από τις αιτίες που πολλοί από αυτούς δεν αποφάσιζαν να φέρουν εδώ τις οικογένειές τους; Οι αιτούντες, εξάλλου, δεν θα κινούσαν διαδικασία για τα παιδιά τριών μόνον οικογενειών. Δεν ήσαν τυχαίοι και είναι φανερό πως το κίνητρό τους δεν ήταν προσωπικό· το συμπεραίνουμε από τις ελάχιστες υπογραφές στις οποίες διακρίνεται το ονοματεπώνυμο, όπως του επιχειρηματία μεταλλείων και αργότερα υποπροξένου της Αγγλίας Σπ. Δεσπόζιτου και του μηχανικού και μετέπειτα για πολλά χρόνια προέδρου του διοικητικού συμβουλίου της Εταιρείας Φιλομούσων και αργότερα δημάρχου Λαυρεωτικής Αγνοσιλάου Γρίβα. Οι αναφερόμενοι διέβλεπαν την ταχεία ανάπτυξη του τόπου και κατ' επέκταση την ανάγκη ίδρυσης σχολείου. Δικαιολογημένα επομένως δεν συμμαρύνονταν την άποψη του δημάρχου ότι η ίδρυση σχολείου στα Εργαστήρια ήταν περιττή.

Όμως η αρνητική στάση του δημάρχου υπέκρυπε και ένα άλλο σοβαρότερο υπόβαθρο: Οι δήμοι, γενικώς στην επικράτεια, δεν ήσαν και τόσο πρόθυμοι στην κάλυψη των απαραίτητων δαπανών για τη συντήρηση των σχολείων και τη μισθοδοσία των δασκάλων.¹⁴ Επομένως ο δήμαρχος δεν πρωτοτυπούσε εκθέτοντας ότι η ίδρυση σχολείου στα Εργαστήρια ήταν και δαπανηρά. Οι αιτούντες όμως, στο αναμενόμενο αυτό επιχείρημα, είχαν εκ των προτέρων επισημάνει ότι «εκ του συνοικισμού τούτου (δηλαδή των Εργαστηρίων) και του εργοστασίου τοσαύτα ωφελείται ο Δήμος Κερατέας». Άρα δεν θα έπρεπε να προβάλλεται αυτή η δικαιολογία.

14. Χριστόδουλος Β. Λέφας, «Ιστορία της Εκπαιδευσεως», Ο.Ε.Σ.Β., 1942, σ. 22.

Ο νομάρχης δεν αρκέστηκε στην οπωσδήποτε ανεπαρκή απάντηση του δημάρχου. Απέστειλε το έγγραφο του δημάρχου στον γενικό έφορο Λαυρίου επισημαίνοντας την παράκλησή του να ευαρεστηθεί να τον πληροφορήσει αν υπάρχουν και πόσα παιδιά στα Εργαστήρια που επιθυμούσαν να φοιτήσουν σε δημοσχολή. Στο ίδιο έγγραφο σημείωσε και ο γενικός έφορος Λαυρίου την απάντησή του γράφοντας πως υπήρχαν πάνω από εκατό παιδιά σχολικής ηλικίας. Ο αριθμός αυτός δεν στηριζόταν σε κάποια απογραφή· ίσως ήταν και υπερβολικός. Το πρόβλημα ωστόσο ήταν αν θα στέλνονταν από τους γονείς τα παιδιά στο σχολείο, καταβάλλοντας και κάποια δίδακτρα, ή θα τα έστελναν για δουλειά στη «διαλογί των μεταλλείων» ή όπου αλλού...

Με βάση αυτό το έγγραφο υλικό είπε την τελευταία λέξη ο υπουργός Δημήτριος Καλλιφρονάς: «καλλιφρονών» αποφάσισε την ίδρυση του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων των Εργαστηρίων, του πρώτου σχολείου της πόλης του Λαυρίου, το οποίο, ουσιαστικά, θα ήταν μικτό. Η λειτουργία του θα άρχιζε το Φθινόπωρο του 1873. Στην παραγγελία του υπουργού προς τον νομάρχη¹⁵ γραφόταν:

«Έχοντες υπ' ὄψιν τήν ἀπό 24 τοῦ παρελθόντος καί υπ' ἀριθ. 5495 ἀναφοράν σας μετά τῶν ἐπισυννημμένων καί θεωροῦντες τήν σύστασιν δημοτικοῦ σχολείου ἐν Ἐργαστηρίοις τοῦ Λαυρίου ἄφευκτον καί πενήκοντα μόνον ἐάν ὑποτεθῶσιν οἱ φοιτήσοντες εἰς τό σχολεῖον τοῦτο παῖδες, ἀξιοῦμεν, κ. Νομάρχα, ἵνα ἐνεργήσητε ἐν τάχει πᾶν τό ὑφ' ὑμῶν ὅπως πραγματοποιηθῇ ἡ σύστασις αὐτοῦ, καί ἅμα εὐρεθῇ καί καταρτισθῇ τό διδακτήριον νά γνωστοποιήσητε ἡμῖν τοῦτο ὅπως διορίσωμεν καί τόν διδάσκαλον, μισθοδοτούμενον ἐκ τοῦ δημοτικοῦ ταμείου, καί ἀρχίσῃ ἡ διδασκαλία ἅμα παρέλθωσιν οἱ καύσωνες».

Ἀθήνησι τῇ 23ῃ Ἰουνίου 1873

Ὁ υπουργός Δημ. Καλλιφρονάς

Τα διδακτέα μαθήματα που προβλέπονταν από τον νόμο ήσαν: χριστιανική κατήχηση, ελληνικά, αριθμητική, αναγνώριση μέτρων και σταθμών, φωνητική μουσική, ικνογραφία, και για τα κορίτσια επί πλέον τα «γυναικεία εργόχειρα». Στην πραγματικότητα όμως για αρκετές δεκαετίες διδάσκονταν μόνον ανάγνωση, γραφή και οι τέσσερεις πράξεις της αριθμητικής, ιδίως στα γραμματοδιδασκαλεία. Εφαρμοζόταν η αλληλοδιδασκτική μέθοδος διδασκαλίας: η εκμάθηση της διδακτέας ύλης, δηλαδή, γινόταν διά μέσου των οξυδερκέστερων μαθητών, των λεγόμενων πρωτόσχολων, όχι σε ενιαύσιες περιόδους αλλά σε κλάσεις, δηλαδή επίπεδα προόδου καθενός μαθητή και χωριστά για κάθε μάθημα.

15. Γ.Α.Κ./Υ.Ε.Δ.Ε., Γ' αταξ., κυτ. 73.

Στο ίδιο έτος, ο σχετικός με τα δικαιώματα εκμετάλλευσης των σκωριών και εκβολάδων της Λαυρεωτικής δικαστικός αγώνας μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της εταιρείας *Ilarion Roux et Compagnie* τερματίστηκε. Ο Ανδρέας Συγγρός αγόρασε τα δικαιώματα της Ιταλογαλλικής Εταιρείας μαζί με τις εγκαταστάσεις της στην περιοχή της Λαυρεωτικής, τα οποία στη συνέχεια μεταβίβασε στη συσταθείσα «Εταιρεία των Μεταλλουργείων του Λαυρίου», αποδεχόμενος παράλληλως και τις αξιώσεις του Ελληνικού Δημοσίου.

Στα χρόνια που ακολούθησαν λειτουργούσαν πλέον στην περιοχή της Λαυρεωτικής η «Εταιρεία των Μεταλλουργείων του Λαυρίου» (Ελληνική) και η συσταθείσα *Compagnie Française des Mines* (Γαλλική). Και όπως ήταν επόμενο, ο αριθμός των κατοίκων και μαζί και των παιδιών ολοένα και αυξανόταν. Τέθηκε, επομένως, θέμα εφαρμογής της διάταξης του άρθρου 58 του Οθωνικού νόμου του 1834 «περί δημοτικών σχολείων», με την οποία προβλέπονταν χωριστά τα σχολεία των «παίδων» από των «κορασίων». Μόνον όπου δεν ήταν μεγάλος ο αριθμός των μαθητών και μαθητριών επιτρέπονταν τα μικτά σχολεία. Έτσι, τον Ιανουάριο του 1880, επί υπουργίας Ανδρέα Αυγερινού της κυβέρνησης Κουμουνδούρου, συστήθηκε στα Εργαστήρια και η Δημοσχολή των Θηλέων. Τον χρόνο ίδρυσης πληροφορούμαστε από το με ημερομηνία 6-8-1880 πρακτικό της επιτροπής εξετάσεων.¹⁶ Αριθμό παιδιών που φοίτησαν στα σχολεία των Εργαστηρίων κατά την εξεταζόμενη στην έρευνά μας περίοδο εντοπίσαμε μόνον του έτους 1880 στα πρακτικά των εξετάσεων στα δύο σχολεία.¹⁷ πληροφορούμαστε πως τη χρονιά αυτή φοίτησαν, στο μεν Δημοτικό Σχολείο των Αρρένων, με δάσκαλο τον Νικόλαο Ιωάννου, 77 μαθητές, ενώ στο Δημοτικό Σχολείο των Θηλέων, που ήταν και το πρώτο έτος λειτουργίας του με πρώτη δασκάλα τη Σοφία Δράκου, 60 μαθήτριες. Παρουσιάστηκε όμως σημαντική αποχή στις εξετάσεις. Στο σχολείο των αρρένων προσήλθαν 62 μαθητές και στο θηλέων 40 μαθήτριες.

Το φθινόπωρο του 1880 καταργήθηκε, όχι εξ ολοκλήρου όμως, η αλληλοδιδακτική μέθοδος διδασκαλίας, «*ήν ως πάντη μηχανικήν και τής του πνεύματος αναπτύξεως κωλυτικήν, κατεδίκασεν ή έπιστήμη*», όπως έγραφε το προοίμιο του διατάγματος.¹⁸ Αντικαταστάθηκε από τη «*συνδιδακτική*». Προβλέπονταν πλέον τέσσερις ή πέντε, ενιαύσιες τάξεις, με απ' ευθείας διδασκαλία. Στα ολιγοπληθή σχολεία με δύο δασκάλους ο διευθύνων δίδασκε «στα ανώτερα συνδιδακτικώς διδασκόμενα τμήματα» ο δε δεύτερος διδάσκαλος «το κατώτερον του σχολείου τμήμα» (το αλληλοδιδακτικό).

16. Γ.Α.Κ./Υ.Ε.Δ.Ε., Γ', αταξ., κυτ. 50.

17. Γ.Α.Κ./Υ.Ε.Δ.Ε., Γ' περ., αταξ., κυτ. 50.

18. Β.Δ. της 3ης Σεπτεμβρίου, ΕτΚ, φ. 97/15-9-1880.

Το οξύμωρο, ωστόσο, που ίσχυε ακόμη ήταν ότι, ενώ η εκπαίδευση των παιδιών ήταν υποχρεωτική, δεν παρεχόταν δωρεάν· υπήρχε η υποχρέωση καταβολής διδάκτρων. Απαλλάσσονταν της εισφοράς «μόνον όλως διόλου ενδεείς οικογένειαι».¹⁹ Η υποχρέωση καταβολής διδάκτρων καταργήθηκε το 1885.²⁰

Στα τέλη της δεκαετίας 1880-1890 οι δύο μεταλλουργικές εταιρείες, ελληνική και γαλλική, βρισκόταν στην ακμή τους. Ανάλογη ήταν και η αύξηση του πληθυσμού του Λαυρίου, όπου επί πλέον ασκούσαν διάφορα επαγγέλματα και είχαν σχηματιστεί και πέραν της περιοχής του λιμανιού οι συνοικίες Νυκτοχώρι, Κυπριανός και Νεάπολη. Τον Ιούλιο του 1890 ο Δήμος Λαυρίου διαιρέθηκε: συστήθηκαν ο Δήμος Θορικών και ο Δήμος Σουνιέων.²¹ Ο Δήμος Σουνιέων, που το επόμενο έτος μετονομάστηκε σε Δήμο Λαυρεωτικής,²² περιλάμβανε τα Εργαστήρια, που ορίζονταν και ως έδρα του δήμου, την Καμάριζα, και τους συνοικισμούς Κυπριανός και Νεάπολη. Ο νέος δήμος είχε πληθυσμό 11.356 κατοίκων με αρκετά πλέον παιδιά.

Η σημαντική αυτή αύξηση παιδιών είχε προκαλέσει το με αριθμό 322/1890 ψήφισμα του δημοτικού συμβουλίου του Δήμου Λαυρίου (προφανώς πριν από τη διαίρεσή του, αφού οι Αρχές του νέου δήμου θα αναδεικνύονταν από τις εκλογές του 1891), κατόπιν του οποίου συστήθηκε με απόφαση του υπουργού Δημ. Βουλπιώτη της κυβέρνησης Χαρ. Τρικούπη το Δημοτικό Σχολείο Θηλέων Νεάπολης.²³ Ουσιαστικά και αυτό μικτό. Πρώτη δασκάλα και διευθύνουσα διορίστηκε η Αναστασία Καλλιμάχη μαζί με τη δευτεροβάθμια Κρυσταλλία Χρυσοβέργη. Ο αριθμός των μαθητών και των μαθητριών του σχολείου της Νεάπολης, σύμφωνα με την αναφορά της διευθύνουσας που απευθυνόταν στον γενικό επιθεωρητή, ανερχόταν στους 123 με αυξητική τάση· υπολογιζόταν ότι θα έφθανε σύντομα στους 150.²⁴

Τον Αύγουστο του 1892, με απόφαση του υπουργού Στεφάνου Σκουλούδη της κυβέρνησης Χαρ. Τρικούπη,²⁵ ιδρύθηκε στη Νεάπολη και το Δημοτικό Σχολείο των Αρρένων. Η απόφαση στηρίχτηκε στη διάταξη του άρθρου 59 του Οθωνικού νόμου «περί δημοτικών σχολείων» που παρείχε το δικαίωμα στην κυβέρνηση να ιδρύει δημοτικό σχολείο, η διατήρηση του οποίου όμως θα βάρυνε το «Γενικό Εκκλησιαστικό Ταμείο». Προφανώς επρόκειτο για παράκαμψη των διατάξεων των άρθρων 18 εδ. α΄ και 20 του ν. Α/1891 του νόμου «περί επαρχιακών συμβουλίων», αφού ο αριθμός των δημοτικών σχολείων αποφασιζόταν πλέον από το Επαρχιακό

19. Άρθρα 26 και 27 του ν. του 1834.

20. Με τον νόμο ΑΣΞΓ/1885, ΕτΚ, Μέρος Α΄, φ.87/ 31-7-1885.

21. Β.Δ. της 4ης Ιουλίου 1890, ΕτΚ, τ. Α΄, φ. 162/5-7-1890.

22. Β.Δ. της 22ας Νοεμβρίου 1891, ΕτΚ, τ. Α΄, φ.333/26-11-1891.

23. Υ.Ε.Δ.Ε. 12374/22-9-1890, ΕτΚ, τμ. Γ΄, φ. 247/25-9-1890.

24. Αριθμός 11/14-5-1891, ΓΑΚ/ΥΕΔΕ, Δ΄περ., σταξ. θυρ. 204, κντ. 6.

25. Αριθ.16209/17-8-1892, ΕτΚ φ. 285/17-8-1892.

Συμβούλιο με βάση την κατάσταση του προϋπολογισμού του Δήμου. Αλλ' ο Δήμος Λαυρεωτικής μόλις είχε συσταθεί και επί πλέον ο πρώτος δήμαρχος κατακρινόταν για πλημμελή εκτέλεση των καθηκόντων του.²⁶

Τα σχολεία του Δήμου Λαυρεωτικής αναφέρονται το 1893 και στο με αριθμό 429/11 Μαΐου 1893 έγγραφο του δημαρχεύοντος παρέδρου, απευθυνόμενο στο Υπουργείο των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως.²⁷ Στο έγγραφο γραφόταν ότι λειποργούσαν:

«Εἰς τὰ Ἐργαστήρια Λαυρίου ἔν δημοδιδασκῆριον ἀρρένων ὑφ' ἑνός καί μόνον πρωτοβαθμίου διδασκάλου διευθυνόμενον. Εἰς τό Νυκτοχώριον ἔν δημοδιδασκῆριον θηλέων ὑπό τῆς ἄρτι διευθυνούσης πρωτοβαθμίου διδασκαλίσης διευθυνόμενον καί τῆς δευτεροβαθμίου Κριέλα. Εἰς τήν Νεάπολιν ἔν δημοδιδασκῆριον ἀρρένων ὑπό ἑνός δευτεροβαθμίου δημοδιδασκάλου διευθυνόμενον καί ἔν τῶν θηλέων ὑπό τῆς δευτεροβαθμίου Χρονοπούλου. Εἰς δέ τήν Καμάριζαν Γραμματοδιδασκαλεῖο ὑπό τοῦ Γραμματοδιδασκάλου Βουδικλάρη διευθυνόμενον».

Κατά τα πρώτα χρόνια τα προβλήματα λειτουργίας των σχολείων, όπως η εξεύρεση κατάλληλης στέγης και ο εξοπλισμός τους, δεν ήταν λίγα. Χαρακτηριστικό είναι το έγγραφο που ήδη μνημονεύσαμε (11/14-5-1891) της διευθύνουσας το σχολείο της Νεάπολης Αναστασίας Καλλιμάχου, με το οποίο διαμαρτυρόταν για την ακατάλληλη στέγαση του σχολείου της Νεάπολης και ακόμη γιατί, στο αίτημά της για την προμήθεια θρανίων, έδρας και μελανοπίνακα που είχε υποβάλει στην αρχή του σχολικού έτους, δεν είχε ακόμη ανταποκριθεί ο Δήμος. Σύμφωνα με την έκθεση του μηχανικού, στον οποίο δόθηκε επί τέλους η εντολή εκπόνησης προϋπολογισμού της δαπάνης,²⁸ το απαιτούμενο ποσό ανερχόταν στις 306 δραχμές. Και όμως περικόπηκε το ύψος της δαπάνης. Από την ίδια έκθεση πληροφορούμαστε πως ο τύπος του θρανίου τότε είχε μήκος τριών μέτρων.²⁹

Εκτός αυτών των δυσκολιών οι δάσκαλοι αντιμετώπιζαν και τα δικά τους προσωπικά προβλήματα. Ως παράδειγμα αναφέρουμε το ήλαροτραγικό γεγονός που συνέβη στο Λαύριο το 1891: ένας εργαζόμενος στον Απικό Σιδηρόδρομο κατέλαβε αυθαιρέτως το δωμάτιο που είχε μισθωθεί για τη διαμονή της δασκάλας. Χρειάστηκε η παρέμβαση του ίδιου του υπουργού³⁰ για να αποβληθεί ο «ακατανόητος αυτός άνθρωπος», σύμφωνα με την έκφραση του υπουργού, που δεν εννοούσε να εγκαταλείψει το δωμάτιο!...

26. Αλκιβιάδης Καμπάς, εφημ. Λαυρεωτική, φ. 4/24-4-1894.

27. Γ.Α.Κ./Υ.Ε.Δ.Ε., Δ'περ., αταξ., θυρ. 204, κτ. 6.

28). Γ.Α.Κ./Υ.Ε.Δ.Ε., Δ'περ., αταξ., θυρ. 204, κτ. 6.

29. Θα ήταν τα θρανία όμοια με αυτά του Γαλλικού Σχολείου στον Κυπριανό.

Βλ. Γεωργίου Μάνθου, Μεταλλευτικό Μεταλλουργικό Λαύριο, σ. 124, φωτό 136.

30. Γ.Α.Κ./Υ.Ε.Δ.Ε., Δ'περ., αταξ., θυρ. 204, κτ. 6

Το ζήτημα «παιδεία» ήταν, είναι και θα είναι πρωταρχικής σημασίας και πάντα επίκαιρο. Ο Πλούταρχος έχει πει πως «από τα ανθρώπινα πράγματα μόνο η παιδεία είναι αθάνατη και θεία».³¹ Και ο Γεώργιος Παπανδρέου, υπουργός Παιδείας στην κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου, αγορεύοντας στη Βουλή στις 18 Φεβρουαρίου του 1930,³² κατέθεσε πως «τα σχολεία αποτελούν τους πνευματικούς αγρούς, όπου φύονται τα άνθη των ψυχών της νεότητας». Επομένως η αξία του δασκάλου, του πνευματικού καλλιεργητή, ήταν, είναι και θα παραμείνει αναλλοίωτη. Ευγνωμοσύνη, λοιπόν, οφείλεται στους ανθρώπους που πρωτοστάτησαν για την ίδρυση των σχολείων του Λαυρίου, στα μέλη των σχολικών επιτροπών, και πρώτα από όλους στους δασκάλους, τους αθόρυβους αυτούς σκαπανείς της πνευματικής προόδου στην πόλη του Λαυρίου.

SUMMARY

The Elementary School for Boys was founded in the summer of 1873 (which was actually a mixed-gender school) after the request of the people residing in the Laboratories-namely the area surrounding the port of Lavrio- despite the objections of the Mayor of Lavrio, whose main office was located in Keratea. It was the first school of the developing city of Lavrio. The Elementary School for Girls was also erected in the Laboratories, in 1880.

The Municipality of Lavrio that was founded in July of 1890, included the Laboratories and Kamariza as well as the settlements named Kyprianos and Neapolis which were created in the meantime. The number of residents was about 11.356. Consequently, the Elementary School for Girls was founded in Neapolis in 1891, the mixed-gender Elementary School was erected in Kamariza and the Elementary School for Boys in Neapolis, 1892.

31. Πλούταρχος, *Ηθικά*, 5 Ε «Παιδεία δὲ τῶν ἐν ἡμῖν μόνον ἐστὶν ἀθάνατον καὶ θεῖον».

32. "Εφημερίς" συζητήσεων της Βουλής, περίοδος Β', σύνοδος Β'. Συνεδρ. 39.

